

"PAMĆENJE SVIJETA", Pultusk, 12. do 14. rujna 1993.

"PAMĆENJE SVIJETA" ("MEMORY OF THE WORLD") novi je UNESCO-ov program koji je kreiran u svrhu zaštite najvrednije i najugroženije pisane svjetske baštine, kako rukopisne tako i tiskane.

Regionalno savjetovanje za zemlje srednje i istočne Europe na kojem sam sudjelovala kao predstavnik Republike Hrvatske, održano u razdoblju od 12. do 14. rujna 1993. godine u Pultusku (Poljska) bilo je uvod u ovaj Program. Istodobno je održan i sastanak Međunarodnog savjetodavnog vijeća Programa "Memory of the World" i Glavnog direktora UNESCO-a (The International Advisory Committee).

Savjetovanje je organizirao Odjel glavnog informativnog programa UNESCO-a (The Division of the General Information Program – PGI), Nacionalna knjižnica Poljske, Glavna uprava Nacionalnog arhiva Poljske, Ministarstvo kulture Poljske i Poljski nacionalni komitet za UNESCO.

Temeljni ciljevi Savjetovanja bili su:

- analiza stanja čuvanja i zaštite najdragocjenijih arhivskih i knjižnih zapisa mladih demokratskih zemalja ovoga dijela Europe koji su dio ukupnog europskog i svjetskog intelektualnog naslijeđa,
- utvrđivanje glavnih problema u zaštiti,
- izrada kriterija za projekt zaštite pisane baštine,
- izrada plana djelovanja u bližoj budućnosti, te
- razmjena iskustava na tom području.

Na Savjetovanje su pozvani predstavnici deset zemalja: Bjelorusije, Bugarske, Češke, Hrvatske, Latvije, Mađarske, Poljske, Rumunjske, Rusije i Ukrajine. Nacionalni komiteti pojedinih zemalja bili su predstavljeni stručnjacima iz nacionalnih arhiva i knjižnica, što je u uvodnoj i završnoj riječi kao izuzetnu vrijednost posebno naglasio predsjedavajući plenarne sjednice, gospodin Jean-Pierre Wallot, predsjednik Međunarodnog savjetodavnog vijeća i predsjednik Međunarodnog arhivskog vijeća.

Najviše je pozvanih – ukupno sedam, što je i razumljivo, bilo iz Poljske, zemlje domaćina: član Poljske akademije znanosti, predsjednik i savjetnik Poljskog nacionalnog povjerenstva za UNESCO, ravnatelj Nacionalne knjižnice Poljske, glavni ravnatelj Nacionalnog arhiva Poljske – Direkcije za arhive, ravnatelj Središnjeg arhiva za staru arhivsku građu i voditelj Odjela za konzervaciju knjižnih zbirki Nacionalne knjižnice Poljske. Preostale zemlje imale su po jednog predstavnika: voditelj Odjela za rukopise, rijetke i stare tiskane knjige Nacionalne knjižnice Bjelorusije, član Bugarskog nacionalnog povjerenstva za UNESCO, ravnatelj Nacionalne knjižnice Češke, voditelj Središnjeg laboratorija za konzervaciju i restauraciju Hrvatskog državnog arhiva, voditelj Odjela rijetkih knjiga i rukopisa Nacionalne knjižnice Latvije, voditelj Odjela za zaštitu novina Nacionalne knjižnice Mađarske, ravnatelj Nacionalne knjižnice Rumunjske, ravnatelj Knjižnice Ruske akademije znanosti i djelatnik Središnje znanstvene i akademske knjižnice Ukrajine. Savje-

tovanju je prisustvovalo i sedam promatrača iz Nizozemske, Poljske i Ukrajine.

Sve su pozvane zemlje, osim Bugarske i Ukrajine poslale svoja nacionalna izvješća prije početka Savjetovanja. Ona su bila osnova za analizu oštećenosti i ugroženosti pisane baštine (arhivska i knjižna građa) ovoga dijela Europe i za utvrđivanje kriterija za izradu projekta njezine zaštite.

Već je spomenuto da se istodobno održavao i sastanak Međunarodnog savjetodavnog vijeća "Pamćenje svijeta" koje ima deset članova iz devet zemalja: Kanade (predsjednik), Egipta, Francuske, Indije, Japana, Španjolske, Tunisa, Venecuele i Zimbabvea (članovi). Član Međunarodnog savjetodavnog vijeća iz Francuske, gospodin Jean Favier, glavni ravnatelj Arhiva Francuske, nije mogao prisustvovati sastanku, a svoj je referat poslao u pismenom obliku. Ovome je sastanku prisustvovalo i 19 promatrača iz 11 zemalja: Češke, Francuske, Hrvatske, Indije, Kanade, Nizozemske, Norveške, Njemačke, Poljske, Sjedinjenih američkih država i Ujedinjenog kraljevstva. Promatrači su bili prisutni kao predstavnici različitih nevladinih organizacija i zaklada (npr. IASA, FIAT, FIAF, CIA, Al Furqan – Islamic Heritage Foundation), vladinih i međuvladinih organizacija, privatnih tvrtki koje se bave proizvodnjom nosilaca nekonvencionalnih zapisa te Sekretarijata UNESCO-a. Kao predstavnik Hrvatskog nacionalnog povjerenstva za UNESCO bio je prisutan u svojstvu promatrača gospodin Dino Milinović, tajnik Povjerenstva.

Savjetovanje je započelo 12. rujna 1993. godine zajedničkom plenarnom sjednicom Međunarodnog savjetodavnog vijeća i sudionika Regionalnog savjetovanja, na kojoj se govorilo o općoj koncepciji programa "Memory of the World". Prisutnima je dobrodošlicu poželio predsjednik Poljskog nacionalnog povjerenstva za UNESCO, a potom je glavni direktor UNESCO-a, gospodin Federico Mayor iznio uvodne napomene.

U uvodnim je govorima bilo riječi između ostaloga i o tome koliko su dosadašnji politički sustavi u ovome dijelu Europe doprinijeli oštećivanju i uništavanju pisane baštine. Ideologe ovih sustava nazvao je jedan od govornika barbarima 20. stoljeća, zbog manipuliranja građom i spomenicima kulture općenito, a sadašnji trenutak označio je ponovnim rođenjem – renesansom. Tijekom diskusija izražene su želje za kulturnim pluralizmom i nastojanja da spomenici postanu objektivnim svjedocima povijesti. Arhivska i knjižna građa država ove regije dokaz je zajedničke prošlosti i sadašnjosti ovoga dijela Europe, a njihova zaštita zajednička je briga i velika misija koju treba poduzeti radi naše djece – jer *pamćenje je budućnost*, a u budućnost ne možemo gledati ako nemamo korijene. *Uništavanjem i nestajanjem arhivske građe nestaju naša povijest i dokazi intelektualnog djelovanja ljudskog roda – za ljudsko postojanje neće biti dokaza ukoliko se nešto ubrzo ne poduzme na području zaštite.*

Naša zapisana prošlost postaje sve krhkijom, ne samo zbog prirodnih procesa starenja materijala, već i zbog loših uvjeta čuvanja i rukovanja građom, a kao jedan od uzroka spomenut je i rat na prostorima bivše Jugoslavije. Zbog duboke zabrinutosti za očuvanje i zaštitu pisane baštine stvoren je

ovaj novi program UNESCO-a "PAMĆENJE SVIJETA", koji predstavlja novi pristup zaštiti, restauriranju i spoznaji baštine.

Jean-Marie Arnoult, tehnički direktor Nacionalne knjižnice Francuske napisao je Prijedlog smjernica za zaštitu ugroženih rukopisa i arhivske građe na temelju kojega se vodila rasprava o općem konceptu Programa "Memory of the World". Zbog ograničenog vremena, nisu konzultirane stručne organizacije i specijalisti na području zaštite pisane baštine, osim IFLA-e te je autor u uvodnoj napomeni naglasio da je to samo prijedlog kojega treba napraviti. Smjernice su sadržavale osam poglavlja: Baština: priroda i raznolikost; Krhkost baštine; "Pamćenje svijeta"; Izvršenje Programa "Pamćenje svijeta"; Tehnička i financijska provedba; Pravni okvir; Popratne akcije i Zaključak.

U poglavlju "Baština: priroda i raznolikost" opisani su oblici u kojima susrećemo pisanu baštinu (rukopisi, tiskani dokumenti, audiovizualni dokumenti i kompjutorski diskovi) te mjesta na kojima se ona čuva (arhivi, knjižnice, privatne zbirke i druge javne institucije).

U poglavlju "Krhkost baštine" govori se o načelima konzervacije (zgrada, uvjeti čuvanja, posljedice), uzrocima oštećivanja pisane baštine (prirodni uzroci, elementarne nesreće, popisivanje oštećene građe), rješenjima (zaštita, zaštita izvorne građe i restauriranje) te metodama rješavanja (obuka djelatnika i kolanje relevantnih informacija) problema zaštite.

Poglavlje "Pamćenje svijeta" predstavlja sam program (definicija, svrha i smještaj zbirki) te kriterije odabira građe za uvrštenje u popis "Pamćenja svijeta" (zanimanje istraživača, nacionalni kriterij, fizički kriterij, kontekstualni kriterij, kriteriji za slučaj opasnosti i drugi).

U poglavlju "Izvršenje programa Pamćenje svijeta" objašnjava se njegovu provedbu: prva razina – odabir dokumenata (obavljaju ga stručnjaci i specijalisti u svakoj pojedinoj državi), druga razina – ulaganje dokumentacije stvorene na nacionalnim razinama u dosjee (ovo je zadaća stručnjaka UNESCO-a), prosljeđivanje dosjea znanstvenim tijelima UNESCO-a te samo konzerviranje.

U "Tehničkim i financijskim provedbama" preporučuju se tehnička rješenja i financiranje (utvrđivanje sredstava za svaki projekt) te se opisuje utvrđivanje sudionika i upravljanje financijskom stranom projekta.

Poglavlje "Pravni okvir" bavi se statusom zbirki i dokumenata, ugovorima i konvencijama, primjenom zakonodavstva te upravljanjem doznačnim sredstvima.

U "Popratnim akcijama" govori se o educiranju osoblja i obradi podataka, a u "Zaključku" se među ostalim spominje da program "Memory of the World" podrazumijeva niz akcija koje će provesti UNESCO ili druga profesionalna udruženja i tijela uz potporu UNESCO-a.

Najviše je vremena u diskusiji bilo posvećeno kriterijima odabira građe za uvrštenje u popis zaštite programa "Memory of the World", dostupnosti građe te financiranju i edukaciji osoblja. Iznesene su i primjedbe što u Smjernicama nije spomenuta baština nacionalnih manjina, a niti usmena povijest, čijim će gubitkom, ukoliko ne bude zabilježena, čovječanstvo također biti osiromašeno. Ove su primjedbe usvojene u nacrtima završnih materijala.

Posebno treba istaknuti da se govorilo o potrebi različitih kriterija za arhivsku i knjižnu građu, budući je kod arhivske građe već učinjen odabir i nema dilema oko kriterija odabira, za razliku od knjižne, gdje sva građa nema status spomenika kulture.

Potom su se sudionici Regionalnog savjetovanja i Međunarodnog savjetodavnog vijeća razdvojili, pa su zasjedanja bila odvojena do plenarne sjednice posljednjeg dana rada, 14. rujna 1993. godine.

Članovi Međunarodnog savjetodavnog vijeća raspravljali su o načelima zaštite, zakonskim gledištima, provedbi Programa, međunarodnoj suradnji, međunarodnom popisu ugrožene građe, programu solidarnosti te financiranju.

Na Regionalnom savjetovanju predstavnici pozvanih zemalja podnijeli su svoja nacionalna izvješća. Prema prethodno dobivenim uputama, sva su izvješća sadržavala podatke o historijatu nacionalnih fondova i zbirki, dosadašnjim postignućima i problemima na području zaštite nacionalne pisane baštine, pravnim propisima na nacionalnoj i međunarodnoj razini, izvorima financiranja i strategiji njihova proširenja, primjerima lokalne i međuregionalne suradnje, građi koja se predlaže za uvrštenje na Popis ugrožene pisane baštine UNESCO-a u okviru programa "Memory of the World", te mišljenja o uspostavljanju ovoga Programa.

Na temelju uvodnih materijala, nacionalnih izvješća te diskusija, napisani su nacrti završnih materijala ovih dvaju sastanaka koji su predloženi sudionicima na plenarnoj sjednici posljednjeg dana rada. Konačne verzije završnih materijala dostavit će se sudionicima naknadno, a bit će načinjene na temelju primjedaba iznesenih na samoj završnoj plenarnoj sjednici te onih koje naknadno pristignu gospodinu Jean-Marie Arnoultu od zemalja prisutnih na Savjetovanju.

Pored spomenutih materijala svim je sudionicima uručen Popis projekata čija je realizacija u tijeku, predloženih projekata te zahtjeva pristiglih UNESCO-u. Iz tog je Popisa vidljivo, a tijekom samog Savjetovanja je u više navrata i spominjano, da UNESCO samo djelomice sudjeluje u financiranju projekata zaštite pojedinih zemalja (najveći iznos prema Popisu projekata čija je realizacija u tijeku je 48.000 \$), a dužnost je svake pojedine zemlje da financira razliku do punih troškova projekta zaštite svoje pisane baštine uvrštene u Popis "Pamćenja svijeta".

Pilot-projekti "Pamćenja svijeta" već su započeti u Češkoj, Rusiji i Jemenu.

Nacionalna knjižnica Češke iz Praga u suradnji s UNESCO-om i Albertina Ltd., prikazala je sudionicima Savjetovanja neke od najvrednijih rukopisa i drugih dokumenata snimljenih na CD-disku.

Tijekom Savjetovanja organiziran je posjet Odjelu Središnjeg gradskog arhiva Varšave u Pultusku, koji je smješten u prostorijama stare gotičke crkve, obilazak Središnjeg arhiva za staru arhivsku građu i Nacionalne knjižnice Poljske u Varšavi. Kako su posjeti nacionalnim institucijama bili organizirani u isto vrijeme, odabrala sam posjet Arhivu za staru građu, a kolege iz

Nacionalne knjižnice zamolila sam da mi pošalju publikaciju o svojoj instituciji.

Poljska ima dugu i sjajnu tradiciju u restauriranju spomenika kulture, pa tako i arhivske građe. Kolege iz Središnjeg arhiva za staru građu priredile su nam izložbu najvrednijih i najstarijih dokumenata koji se čuvaju u njihovim spremištima. Prigodom pozdravnog govora kojega nam je održao njihov ravnatelj, saznali smo da je 95% građe ovoga Arhiva potpuno uništeno 1944. godine. U svojim fondovima i zbirkama ovaj Arhiv čuva 10.000 isprava na pergameni (prije drugog svjetskog rata bilo ih je daleko više). U nekim drugim poljskim arhivima ima više pergamena, no ove koje se nalaze u Središnjem arhivu za staru građu su najvrednije i od najvećeg su značenja za povijest Poljske. Imali smo također i mogućnost da se vrlo iscrpno upoznamo s metodama restauriranja i opremom njihovog Laboratorija za restauraciju. Što se tiče metoda restauriranja, one su poput naših, no za razliku od nas daleko su bolje opremljeni; imaju npr. dva aparata za restauriranje metodom dolijevanja, tako da mogu restaurirati i nekim drugim tehnikama. Treba također istaknuti da je i ovdje voditelj Laboratorija inženjer kemije te da svaki restaurator i uvezuje knjige koje restaurira.

Što se tiče školovanja restauratora i tu postoji duga tradicija, a edukacija je organizirana kako na srednjoškolskoj tako i na fakultetskoj razini.

Kolege iz Poljske bili su izuzetno susretljivi prema nama, a tijekom neslužbenih razgovora u stankama izrazili su želju i spremnost za suradnju s hrvatskim arhivima i knjižnicama.

Poljska je izrazila i spremnost da organizira regionalno savjetovanje o konzerviranju i restauriranju arhivske građe, a taj je prijedlog također ušao u završne materijale ovoga Savjetovanja.

Zadaće koje stoje pred Hrvatskom nakon sudjelovanja u Regionalnom savjetovanju "Memory of the World":

Nacionalno izvješće Hrvatske ocijenjeno je najvišom ocjenom na ovome Savjetovanju. No, s ovim izvješćem posao nije završen. Naprotiv, ono je samo početak dugotrajnog i sustavnog rada na zaštiti hrvatske pisane baštine.

Prije no što se pristupi izradi projekta zaštite, potrebno je načiniti popise građe (arhivske i knjižne) koja je već uništena, odnosno oštećena i one koja je ugrožena.

Na temelju popisa potrebno je izraditi nacionalni program zaštite pisane baštine u kojega treba uključiti sve troškove prostora, opreme, repromaterijala, plaća djelatnika te materijalne i druge troškove.

Izrađeni popisi i projekti te stručne recenzije dostavljaju se UNESCO-u. No, kako je već ranije spomenuto, UNESCO samo dijelom, i to vrlo simboličnim, sudjeluje u financiranju nacionalnih projekata zaštite. Najveći dio troškova snosi svaka država sama.

Treba međutim naglasiti da UNESCO može pomoći traženjem različitih sponzora, preporukama projekata zaštite već postojećim zakladama ili utemeljivanjem novih, jer je međunarodna suradnja ključ svakog programa. Tako je npr. na temelju međunarodne suradnje nastala Zaklada za islamsku građu te The Protection and Conservation Committee u Washingtonu.

Stoga se izradi Hrvatskog nacionalnog programa zaštite pisane baštine mora pristupiti izuzetno stručno i temeljito, kako bismo za njegovu realizaciju mogli zainteresirati i angažirati što više financijera iz inozemstva. Nositelji izrade ovog Projekta morale bi biti matične nacionalne institucije na području zaštite pisane baštine – Hrvatski državni arhiv i Nacionalna i sveučilišna knjižnica, a Projektom bi morala biti obuhvaćena pisana baština svih imalaca u Republici Hrvatskoj.

Tatjana Mušnjak